

Obraz domova v denících čs. legionářů

Idea of Home in Memoirs of Members of The Czechoslovak Legion

Ondřej Varad'a / 438885@mail.muni.cz

Historický ústav, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Abstract

This paper analyses the image of home in memoirs of members of the Czechoslovak Legion. It focuses not only on retrospective memories recorded during the service, but also on introductory, biographical and closing sections that are a part of many memoirs, as well as on the visions of the future free state and home they hoped to return to. The paper utilizes sampling method, picking three memoirs of members of the Legion and submitting to comparison the temporary and situationally diverse ideas of home found in them, as well as their development in time. Upon this sample are then demonstrated the repetitive motives and development tendencies observed in memoirs of members of the Legion and hypotheses are drawn to identify the background and causality of such tendencies. The article concludes with summarizing the results and outlining the possible further research in this yet sparsely researched field.

Keywords

the Czechoslovak Legion, home, First World War

Úvod

Obraz domova či vzpomínka na něj často slouží jako určité „vnitřní útočiště“, do něž je možné uchýlit se v těžkých chvílích. Nabízí útěchu a obraz lepších časů minulých či představu lepších časů budoucích, zejména v situacích krajní nouze, nebezpečí či nepohody. Cílem tohoto článku je prozkoumat ideu domova a její odraz ve vzpomínkách mužů rozkročených často právě mezi „starým“ a „novým“ domovem, setrvávajících navíc v dlouhém odloučení od obou – totiž v pamětech československých legionářů z bojišť první světové války.

Československé zahraniční jednotky se účastnily bojů téměř na všech frontách první světové války a začaly vznikat záhy po jejím vypuknutí. V Rusku 28. srpna 1914 vznikla Česká družina, dobrovolnický bojový útvar, jehož hlavním cílem bylo předejít internaci a rozptýlení českých a slovenských branců a dobrovolníků v rámci ruské armády.¹ První boje jednotka zažila v půli listopadu téhož roku. Další rozvoj a růst jednotky ale brzdily především politické spory jak v rámci carského Ruska, tak v rámci samotné česko-slovenské krajanské komunity v Rusku. Zásadní zlom v této situaci přinesl osobní zásah T. G. Masaryka a celková konsolidace na jaře 1917,² jakož i velmi úspěšné vystoupení čs. jednotek v bitvě u Zborova druhého července téhož roku.³ Ruská prozatímní vláda následně zrušila veškerá omezení nábory a organizace legií v Rusku⁴ – ty se tak staly jednoznačně největším útvarem čs. zahraničního vojska. Po tzv. říjnové revoluci v roce 1917 a následném uzavření separátního míru mezi Ruskem a Centrálními mocnostmi došlo se souhlasem Dohody k rozhodnutí přesunout čs. sbor z Ruska na bojiště západní fronty. Během tohoto přesunu byly legie nakonec přinuceny přemísťovat se po trase tzv. transsibiřské magistrály až k pobřeží Tichého oceánu a pokračovat do Evropy po moři.⁵ Následně však došlo ke změně tohoto rozhodnutí a zapojení legií do vypuknuvší ruské občanské války.⁶ Tím byl přesun výrazně zbrzděn a většina ruských legionářů se do Evropy dostala až měsíce poté, co válka, v níž měli primárně bojovat, skončila.

Ve Francii se 21. a 22. srpna 1914 formuje v rámci francouzské Cizinecké legie rota Nazdar, složená především z českých a slovenských dobrovolníků z krajanské komunity v Paříži.⁷ Po výcviku v jihofrancouzském Bayonne byla rota 5. listopadu poprvé operačně nasazena na frontě v Champagne.⁸ Další velké nasazení přišlo v květnu 1915 v bitvě u Arrasu, kde však rota přišla o více než tři čtvrtiny stavu, všechny své důstojníky a ná-

1 Fiedler, Jiří: *Dějiny československých legií v datech*. Praha 2019, s. 28.

2 Tamtéž, s. 120–131.

3 Tamtéž, s. 140–141.

4 Brádlarová, Daniela: *Vojáci nebo podnikatelé? Hospodářské a finanční aktivity československých legií během jejich anabáze v Rusku a na Sibiři*. Praha 2019, s. 29.

5 Tamtéž, s. 32–33.

6 Tamtéž, s. 50–52.

7 Fiedler, J: *Dějiny*, s. 28.

8 Tamtéž, s. 38.

sledně byla rozpuštěna.⁹ Na další možnost vystoupit jako ryze československý útvar si Češi a Slováci v řadách francouzské armády museli počkat až do rozhodnutí o zformování nových čs. legií ve Francii na přelomu let 1917 a 1918.¹⁰

Pokusy o zformování samostatných jednotek se objevovaly i na jižních bojištích Evropy – především v Srbsku a Itálii. Na srbské frontě tomuto procesu bránily neustále se měnící podmínky a následná rychlá porážka Srbska na podzim roku 1915.¹¹ Itálie zachovávala až do jara 1915 neutralitu a následně se připojila k válce na straně Dohody. Tím vznikla teoretická možnost pro vznik čs. zahraničního vojska i na této frontě. Italská strana však především z politických důvodů takovéto snahy dlouho blokovala a ke vzniku samostatných čs. jednotek začalo po dlouhém vyjednávání docházet až na jaře 1918.¹²

Z uvedeného stručného výtahu vyplývá, že na různých bojištích první světové války se osudy čs. zahraničního vojska i vojáků samotných značně lišily. Tento rozpor byl jedním ze základních impulsů pro výzkum, jehož hlavním cílem bylo srovnat zaznamenané osobní zážitky různých front války a ověřit, zda navzdory na sobě nezávislých zkušenostech lze v jejich rámci vysledovat podobné či shodné rysy, anebo naopak zásadní rozdíly.

Současný stav bádání

Literatura o československých legiích si od jejich vzniku prošla poměrně bouřlivým vývojem. Bezprostředně po vzniku první československé republiky se legie staly jedním z glorifikovaných symbolů nového státu a jako takovým jim byla věnována náležitá pozornost. Byly vydávány obrazové a fotografické publikace i mnohá popularizační a propagační díla, často na pomezí odborné literatury a beletrie – v tomto směru lze zmínit především rozsáhlé dílo Rudolfa Medka.¹³ Z hlediska „seriózní historiografie“ se tématu legií v období první republiky věnoval zejména „legionářský historik“ František Šteidler.¹⁴ V neposlední řadě legie ve svých textech minimálně zmiňují i významné prvorepublikové osobnosti jako T. G. Masaryk, Edvard Beneš či Ferdinand Peroutka. Práce z tohoto období k tématu přistupují převážně pozitivisticky, vycházejí často ze vzpomínek či kronik jednotek¹⁵ a pochopitelně téma nahlížejí dosti nekriticky.

Zlom přišel po nacistické okupaci a následně i po nástupu komunistického režimu. Oba režimy vnímaly legie z různých důvodů jako nepřátelský a podvrtný element – docházelo k perzekuci, téma legií bylo ostrakizováno a zamlčováno. V této době došlo také ke ztrátě značného množství archivních pramenů k legiím, ať už v držení Československé

9 Tamtéž, s. 56.

10 Tamtéž, s. 166–167.

11 Mnozí z budoucích čs. legionářů na Rusi však započali svoji vojenskou dráhu v tzv. I. srbské dobrovolné divizi, která byla zformována právě z dobrovolníků a zajatců ze srbské fronty.

12 Fiedler, J.: *Dějiny*, s. 188.

13 Především Medkova čtyřsvazková *Pout' do Československa*, vydávaná v letech 1929–1932.

14 Např. již poměrně záhy po válce: Šteidler, František: *Naše vystoupení v Rusku 1918*. Praha 1923.

15 Např. Šteidler, František: *Pěší pluk 9 Karla Havlíčka Borovského*. Legionářské údobí plukovních dějin 1915–1920. Praha 1937.

obce legionářské (ČsOL) či jinde – částečně byly shromažďovány pro potřeby vyšetřování a pronásledování, částečně z obavy o vlastní bezpečí likvidovány legionáři samotnými.¹⁶ Už tak malé množství prací o československých legiích vydané v letech 1948–89 nevyhnutelně reflektuje dobovou politickou zatíženost historické vědy, stejně jako problematickou ideologickou pozici legionářů jakožto protivníků rodícího se komunistického režimu v Rusku a zároveň zastánců československé státnosti, ovšem v podobě „buržoazní“ první republiky.

Navzdory popularitě a popularizačnímu potenciálu tématu československých legií je překvapivě nutno poznamenat, že v moderní české historiografii jde o téma zmapované a zpracované spíše povrchně. Odborná literatura se ve většině případů omezuje buď na okrajové zmínky tématu legií v rámci širšího kontextu, nebo naopak na úzce vymezené tematické studie a sondy či životopisy.

Do první skupiny lze zařadit většinu velkých dějinných syntéz českých dějin – námtkou lze zmínit sérii *Velké dějiny země Koruny české*¹⁷ či *České země v době první republiky*.¹⁸ Jakkoliv nelze popřít, že téma legií je v těchto syntézách obsaženo, jedná se spíše o shrnutí základních faktů a informací a přístup spíše syntetický, než analytický (což je v kontextu poměrně pochopitelné). Do druhé skupiny lze pak zařadit především škálu biografii – ty se však namnoze věnují především postavám, jejichž dějinný význam téma legií překračuje. Existuje tak například hned několik biografii kontroverzního generála Radoly Gajdy¹⁹ či životopis generála Sergeje Vojcechovského,²⁰ biografie méně exponovaných legionářů však téměř nenajdeme, natož pak pokusy analyzovat myšlenky či každodenní život řadových vojáků. Především ale v rámci legionářské tematiky schází moderní syntéza dějin československého zahraničního odboje za první světové války jako taková. Existují sice některé starší práce, které k tomuto účelu inklinovaly,²¹ či novější práce pokrývající alespoň dílčí oblasti čs. zahraničního odboje a vojska,²² avšak práce, která by se věnovala prvnímu odboji jako celku a kladla si hlubší analytické či komparační ambice bohužel i přes výše zmíněné v moderní české historiografii chybí. Historik zpracovávající

16 Vyjádření Mgr. Michala Raka, Ph.D., koordinátora publikační činnosti ČsOL – osobní rozhovor, květen 2019.

17 Konkrétně Bělina, Pavel – Borovička, Michael – Kaše, Jiří: *Velké dějiny země Koruny české XII/b*. Praha 2013; Klímek, Antonín: *Velké dějiny země Koruny české XIII*. Praha 2002.

18 Konkrétně především Kárník, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha 2017.

19 Klímek, Antonín – Hofman, Petr: *Vítěz, který prohrál: generál Radola Gajda*. Litomyšl 1995; Moulis, Miloslav: *Vzestup a pád generála Gajdy*. Třebíč 2000.

20 Bystrov, Vladimír: *Osud generála*. Komentář k některým dokumentům o životě a tragickém konci Sergeje Vojcechovského. Praha 2007.

21 Např. Galandauer, Jan a kol.: *Slovník prvního československého odboje 1914–1920*. Praha 1992.

Pichlík, Karel – Zabloudilová, Jitka – Klípa, Bohumír: *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*. Praha 1996. Z novějších především Fiedler, J.: *Dějiny československých legií v datech*. Praha 2019.

22 Např. plánovaná série Edmunda Oriána o čs. legiích na Rusi – prozatím toliko *Československá legie v Rusku 1914–1920*. Díl 1. Ed. E. Orián. Praha 2014. Z dřívějších prací pak např. trilogie Victora M. Fice vycházející původně v 90. letech v Americe. Po smrti autora došlo k překladu z anglického originálu a v letech 2006–2009 k vydání trilogie v češtině pod titulem *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918*. Dále i Sak, Robert: *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914–1920)*. Jinočany 1995.

toto téma je tak v tomto směru odkázán především na práce Jiřího Fiedlera²³ nebo Milana Mojžíše,²⁴ které jsou bezpochyby kvalitní a obsáhlé, jedná se však spíše o pozitivistické souhrny faktů, než o analytické syntézy v pravém slova smyslu.

Na druhou stranu je k dispozici větší množství podnětných dílčích studií. Primárně se jedná o (většinou starší porevoluční) práce Jana Galandauer²⁵ a Ivana Šedivého,²⁶ kteří se československým legiím a dílčím tématům s nimi souvisejícím dlouhodobě věnovali. Výjimečná je i práce Ivana Savického,²⁷ zabývající se sociopolitickou stopou českého vlivu v Rusku a obdobně i ruským vlivem v českých zemích, která navíc nabízí širší přesah do meziválečného období. Za zlomovou je pak dost dobře možné považovat poměrně novou publikaci Daniely Brádrlerové,²⁸ věnující se především logistice a finančním záležitostem čs. legií na Rusi, avšak i každodenní armádní praxi a poměrně neortodoxnímu fungování legií v prostředí ruské občanské války. Kromě mnoha neocenitelných vhlédů a souborů dat je taktéž nutné vyzdvihnout úvodní kapitolu knihy, kterou lze bez obav označit za jednu z nejlepších syntéz dějin ruských legií v moderní české historiografii. V zahraničním povědomí si poměrně specifické české téma čs. legií hledá své místo na slunci jen zvolna – je však na místě zmínit výjimečnou práci Kevina McNamary, která nedávno vyšla v českém překladu a přináší neotřelý, svěží a sentimentem nezatížený pohled na tuto tematiku.²⁹

Je však (i s ohledem na výše popsané) nutno konstatovat, že stav české historické vědy se v tématu čs. legií do značné míry omezuje buď na poměrně povrchní a souhrnné, anebo naopak velice úzce vymezené a specializované pojetí. Především ale v české historiografii nenajdeme metodický vzor pro analytickou a interpretační práci s prameny osobní povahy – ty jsou buď (především ve starší literatuře) pozitivisticky využívány jako prostý zdroj dat a informací, anebo citovány pro ilustraci a ozvláštnění textu, který však s nimi jinak nepracuje. Snaha o hlubší rozbor, analýzu, komparaci či interpretaci pramenů osobní povahy je v rámci tématu spíše výjimkou. České historické vědě tak nechybí jen takovéto práce samotné, ale (a pro účely tohoto výzkumu především) i precedens funkčního metodického rámce pro analytickou, komparativní a interpretativní práci s legionářskými prameny osobní povahy. Existují sice určité dílčí (a jistě inspirativní) studie zabývající se fenoménem vzpomínek a zážitků českých válečných zajatců za první světové války,³⁰ ty však opět mají spíše popisný charakter, přirozeně se zaměřují na odlišné jevy

23 Fiedler, J.: *Dějiny* – viz výše.

24 Mojžíš, Milan: *Československé legie 1914–1920*. Katalog k výstavám Československé obce legionářské. Praha 2016.

25 Viz výše; dále např. Galandauer, Jan: *O samostatný československý stát 1914–1918*. Praha 1992.

26 Např. Šedivý, Ivan: „*Zed' mezi odbojem domácím a zahraničním*“: (z legionářských sporů o odbojové zásluhy). *Historie a vojenství* 47, 1998, s. 84–93.

27 Savický, Ivan: *Osudová setkání*. Češi v Rusku a Rusové v Čechách. 1914–1938. Praha 1999.

28 Brádrlerová, Daniela: *Vojáci nebo podnikatelé? Hospodářské a finanční aktivity československých legií během jejich anabáze v Rusku a na Sibiři*. Praha 2019.

29 Kevin J. McNamara: *Velký sen dvou malých národů: Československé legie v Rusku a vznik první republiky*. Praha 2020.

30 Např. Dudeková, Gabriela: *Zajatci v prvej svetovej vojne - význam a miesto memoárov pri výskume*. In: *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Ed. M. Sekyrková. Praha 2006, s. 221–241.

a především nepokrývají dynamiku přerodu zajatce ve vojáka do té doby „nepřátelské strany“ a s tím související proces národního uvědomění, změnu v uvažování o životě a budoucnosti a další fenomény pro prostředí čs. legií typické. Výzkum předkládaný v tomto článku je tak svým způsobem průkopnickou sondou testující autorem vypracované metodické přístupy.

Samostatnou – ovšem velice hodnotnou – skupinou materiálů na pomezí literatury a pramene jsou soupisy čs. legionářů v jednotlivých krajích a okresech, které začaly vznikat z iniciativy ČsOL na přelomu tisíciletí často v nákladu místních muzeí či městských a obecních úřadů. K dnešnímu dni zahrnuje tato iniciativa téměř sedm desítek publikací a do značné míry nahrazuje jinak chybějící okruhy pramenů úřední povahy k tématu čs. legií.³¹ Jednotlivá vydání pak obsahují podnětné a většinou jinde nepublikované úvodní studie a v některých případech dokonce přerůstají v překvapivě kvalitní monografie.³²

Zcela mimo tuto debatu pak stojí ediční práce, která se v rámci tématu soustředí převážně na prameny memoárové povahy. Snahy o vydávání pamětí a deníků legionářů lze sledovat již relativně záhy po roce 1989, většinou se však jedná o menším nákladem vydané přepisy, které nelze v žádném případě označit za kritické edice zpracovaných pramenů.³³ V poslední dekádě se však do systematické publikace memoárových pramenů pustila ČsOL, což přineslo výraznou změnu situace. Od prvních pamětí vydaných v roce 2012³⁴ vyšlo v edici ČsOL již 13 svazků editovaných pamětí individuálních legionářů, vyznačujících se značnou kvalitou zpracování. S ohledem na spolehlivost a dostupnost byly k tomuto výzkumu vybrány právě svazky z edice ČsOL.³⁵

Prameny

Deníky a paměti legionářů, jako ostatně jakékoliv prameny osobní povahy memoárového typu, jsou z podstaty unikátním pramenem značně ovlivněným postoji a charakterem samotného pamětníka. Na základě individuálního způsobu uvažování se liší druh informací, které daná osoba považovala za hodné zaznamenání, způsob, kterým o nich v textu hovoří a konečně i samotné okolnosti a způsob vzniku pamětí či deníků.³⁶ Jako základní

Zabloudilová, Jitka: *Vzpomínky českých válečných zajatců z 1. světové války*. In: Tamtéž, s. 207–220.

31 Viz následující kapitola „Prameny“.

32 Majer, Petr – Ondřejka, Zbyšek – Saheb, Jan: *Českoslovenští legionáři z Těšínska*. Český Těšín 2018.

33 Např. Glanc, Josef: *Starý Glanc vypravuje*. Vzpomínky ruského legionáře 1914–1920. Podle rukopisu sestavila Eva Glancová-Krupičková s manželem. Mnichovo Hradiště 1999.

34 Novák, František: *Předával jsem carský poklad*. Deník legionáře Františka Nováka. Edice pamětí Československé obce legionářské I. Praha 2012.

35 V případě deníku Ladislava Preiningera bylo z důvodu dostupnosti třeba pracovat se starším vydáním z roku 2001. To bylo rovněž publikováno ve spolupráci s ČsOL (třebaže před zahájením její systematické ediční a publikační činnosti) a při srovnání s vydáními týchž pamětí v Edici pamětí ČsOL z roku 2016 jeví minimální rozdíly rozsahové i obsahové. Samotná ČsOL uvedla svá dvě vydání z roku 2016 pod shodným titulem a označuje je jako druhé, resp. třetí vydání v odkazu právě na tuto první malonákladovou publikaci.

36 K problematice subjektivity memoárových pramenů osobní povahy např. Randák, Jan: *Životní světy, paměti a jejich interpretace*. In: Paměti a vzpomínky jako historický pramen, s. 79–89.

dichotomii vzniku lze vymezit průběžné deníkové záznamy vznikající doslova ad hoc oproti pamětem sepsaným retrospektivně. Mezi oběma těmito póly však existuje široká „šedá zóna“, kdy dochází (typicky se značným časovým odstupem) k přepisu, korekci, kompilaci a případnému doplnění původních pramenů buď samotným pamětníkem, nebo jeho příbuznými či potomky.³⁷ Tyto druhotné zásahy jsou zčásti přiznané (a v tom případě často textově oddělené), zčásti nepřiznané či dokonce nevědomé, projevující se např. anachronickými informacemi v textu či výrazně odlišnou slohovou a obsahovou úrovní jednotlivých zápisků. Nabízí se tak otázka rozdílů v postojích a mentalitě pamětníka při vzniku pramene a v době přepracování a případného vlivu na finální podobu pramene. Nicméně je nutno konstatovat, že kromě přiznaných úprav, obvykle ve formě poznámek po straně a pod čarou nebo graficky odlišených vpisků, nelze až na výjimky tyto rozdílné vstupy odlišit a nezbývá, než přijmout metodický nadhled adekvátní pro práci s pramenem osobní povahy vztahujícím se ke konkrétním historickým událostem.

Paměti samotné se pak zpravidla nenacházejí v archivech či muzeích, ale povětšinou v držení rodiny pamětníků. Výjimečným počinem je v tomto směru práce ČsOL, která se dlouhodobě věnuje odkazu čs. legií a sběru všemožných pramenů především osobní povahy týkajících se tématu. Díky dlouhodobému projektu Legiovlak, úspěšně fungujícímu již od roku 2013 (vybavenému kromě expozice i skenovací a záznamovou technikou) se podařilo získat přímo od rodin pamětníků desítky pamětí, deníků a podobných memoárových pramenů, resp. jejich digitalizovaných verzí. Největší sbírka pramenů osobní povahy k tématu čs. legionářů se tak momentálně pravděpodobně nachází na digitálních úložištích ČsOL, kde však především z kapacitních důvodů dochází ke katalogizaci či dalšímu zpracování jen velmi pomalu. Z této v podstatě nezpracované sbírky jsou pak postupně vybírány jednotlivé deníky či paměti k edičnímu zpracování a následné publikaci.³⁸ Autor má ke sbírce pamětí v držení ČsOL přístup, vzhledem k realitě koronavirové pandemie a s ní souvisejících omezení, jakož i k nárokům na kvalitu pramenného materiálu, však bylo rozhodnuto o využití již vydaných deníků.

Metodika práce

Práce byla primárně koncipována jako sonda, jejímž cílem měla být praktická aplikace již dříve formulovaných hypotéz vycházejících z předchozího studia memoárových pramenů z provenience čs. legionářů. Při práci s těmito prameny byly, nejprve mimoděk a anekdoticky, autorem pozorovány určité shodné rysy či myšlenkové a slohové postupy pamětníků, objevující se zdánlivě nezávisle na jejich předválečném životě či místě služby,

37 O této dichotomii a motivacích k pozdějším přepisům i k deníkovým záznamům pojednávají a na příkladech ilustrují mj. Milena Lenderová a Radmila Slabáková, konkrétně: Lenderová, Milena: *Chvála deníků a dopisů*. In: *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Edd. M. Lenderová – J. Kubeš. Pardubice 2004, s. 21–32; Slabáková, Radmila: *Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti?* In: *Tamtéž*, s. 41–48.

38 Vyjádření Mgr. Michala Raka, Ph.D., koordinátora publikační činnosti ČsOL– osobní rozhovor, květen 2019.

naopak však v typově podobných situacích či časových horizontech v rámci pamětníkovy zaznamenané válečné zkušenosti. Po dalším studiu bylo rozhodnuto některé z těchto motivů – konkrétně ty, které měly spojitost s ideou a obrazem domova – prozkoumat hlouběji a provést na vybraném vzorku legionářských deníků výzkum, který by potvrdil funkčnost nahlížení na tyto prameny právě prizmatem kolektivně sdílených idejí a myšlenkových konstrukcí a zároveň několik těchto motivů prozkoumat a demonstrovat jejich fungování na konkrétních příkladech.

Na základě dřívější analýzy a srovnání shod a rozporů pozorovaných v rámci jednotlivých deníků bylo rozhodnuto ilustrovat legionářskou ideu domova na třech časových a obsahových úrovních, označených jako: *domov v paměti*, *domov během války* (s podúrovněmi *domov vzpomínaný versus domov představovaný* a *domov na cestě*) a *domov po válce*. Toto pracovní dělení bylo zvoleno na základě nejvýraznějších motivů a myšlenkových rámců v rámci tematického vymezení, které byly ve studovaných pramenech pozorovány. Jde přitom o dělení vytvořené autorem pro potřeby tohoto výzkumu – jednotlivé úrovně, do kterých byl samotný výzkum rozdělen, pak byly definovány takto:

Domov v paměti – nostalgické vzpomínky na „lepší časy“ a abstraktní či konkrétní obrazy domova či zážitků ze života před válkou; *Domov během války* – *domov na cestě* – „dočasný“ domov vybudovaný v odloučení a polních podmínkách – *domov vzpomínaný versus domov představovaný* – úvahy o domově v souvislosti s válkou či životem po válce; *Domov po válce* – kolize ideálů a reality po návratu domů.

V rámci výzkumu byly ke zpracování vybrány tři edičně zpracované legionářské deníky. Hlavním kritériem výběru bylo zastoupení nejvýznamnějších působišť čs. zahraničního vojska, tedy tří front, kde došlo k vytvoření plně autonomních československých vojenských útvarů – Francie, Itálie a Ruska³⁹ – a tím i reprezentace „nejtypičtějších“ legionářských zkušeností. Za tímto účelem byly zvoleny deníky Ladislava Preiningera,⁴⁰ Josefa Dudka⁴¹ a Karla Prášila⁴² – každého za jednu z front. Reprezentace front a momentální možnosti deníků zpracovaných v moderní kritické edici⁴³ byly v tomto směru jediným kritériem pro jinak náhodný výběr jednotlivých pramenů.

Metodicky se práce zakládá na komparaci tří výše zmíněných pramenů v otázce uvažování o domově a myšlenkách s ním spojených. Za tímto účelem byly v rámci každého z deníků zaznamenány veškeré deníkové zápisy zmiňující domov, které byly následně porovnány synchronně i diachronně z hlediska kvalitativního i kvantitativního. Výzkum tedy srovnával zmínky o domově v rámci každého deníku i mezi jednotlivými prameny, byla zaznamenána časová souslednost v rámci konkrétního pramene i relativní časové ukotvení oproti ostatním deníkům, a konečně byly selektované zmínky hodnoceny jak

39 Na základě dekretu o vytvoření Česko-Slovenské armády z 19. prosince 1917.

40 Preininger, Ladislav: *Přísaha*. Deníky francouzského legionáře Ladislava Preiningera 1913–1940. Praha 2001.

41 Dudek, Josef: *Učitel na frontě*. Deník legionáře Josefa Dudka. Edice pamětí Československé obce legionářské 9. Praha 2019.

42 Prášil, Karel: *Upomínky na můj vojenský život*. Vzpomínky legionáře Karla Prášila. Edice pamětí Československé obce legionářské 11. Praha 2020.

43 Např. deník Josefa Dudka je první kritickou edicí deníku italského legionáře.

z hlediska jejich relativní četnosti, tak z hlediska jejich obsahu. Výzkumné otázky přitom byly následující: Jakým způsobem se téma domova odráží ve vzpomínkách čs. legionářů? Jak se tento způsob liší mezi zástupci jednotlivých front, na kterých čs. legie působily? Čím byly tyto rozdíly způsobeny?

Každé z úrovní je věnován samostatný oddíl článku, v němž je rozebrána a srovnána manifestace daného principu v rámci jednotlivých pramenů. V závěru pak autor shrnuje popsané fenomény, nabízí svůj rozbor jejich příčin a relativních rozdílů a odpovídá na hlavní výzkumné otázky.

Autoři deníků

Ladislav Preininger

Ladislav Preininger se narodil 2. července 1895 na Královských Vinohradech v Praze do rodiny tiskaře se silnými vazbami na tělocvičnou jednotu Sokol. Po dokončení povinné školní docházky a absolvování Umělecko-průmyslové školy v Praze odjíždí roku 1913 „na zkušenou“ do Vídně.⁴⁴ V té době mu však otec již přes své konexe v Sokolu zařizuje příslib lepšího místa v Paříži.⁴⁵ Do Paříže Preininger přijíždí 11. října 1913 a je ubytován a obstarán členy místního Sokola a krajanskou komunitou.⁴⁶ Život v Paříži mu však příliš nesvědčí a brzy upadá do dluhů a deprese.⁴⁷

Válka vypukne 28. července je pro Preiningera svým způsobem vysvobozením a záchranou. Dobrovolně se hlásí ke vznikající rotě Nazdar⁴⁸ hned 20. srpna 1914 a již druhého dne odjíždí s ostatními rekruty k výcviku do Bayonne.⁴⁹ Na frontu se i se zbytkem roty dostane poprvé 24. října 1914.⁵⁰ Dne 9. května 1915 je pak v bitvě u Arrasu raněn. S tím souvisí i téměř čtvrtroční proluka v zápisech, zpětně rekonstruovaná jen z dochované korespondence. Někdy v létě 1915 však dochází k jeho transferu na základnu francouzské Cizinecké legie v Sidi-bel-Abbes v Alžírě.⁵¹ Na různých základnách Cizinecké legie v Africe pak slouží až do dubna 1917, kdy je transferován na soluňskou frontu⁵² – zde se nakazí malárií (s níž bude následně zápasit až do konce života) a podstupuje delší léčbu.⁵³ Až koncem roku 1917 se dostává zpět do Francie, kde se v té době formuje regulérní

44 Preininger, L.: *Přísaha*, s. 8.

45 Tamtéž, s. 13–16.

46 Tamtéž, s. 19–20.

47 Tamtéž, s. 20–43.

48 Oficiálně 1. rota praporu C 2. pochodového pluku 1. pluku Cizinecké legie.

49 Preininger, L.: *Přísaha*, s. 56–59.

50 Tamtéž, s. 73.

51 Tamtéž, s. 98.

52 Tamtéž, s. 186.

53 Tamtéž, s. 218–223.

a samostatné československé vojsko.⁵⁴ Do vlasti se Preininger vrací 2. ledna 1919⁵⁵ – záhy je však nasazen v bojích o Těšínsko⁵⁶ a o Slovensko.⁵⁷ Po demobilizaci žádá o aktivaci ze zálohy a období od října 1919 až do ledna 1920 tráví na prestižní vojenské akademii v St. Cyru ve Francii.⁵⁸

Navzdory svému názvu jsou deníky Ladislava Preiningera spíše paměťmi. Fakticky se jedná o kompilaci na sobě spíše nezávislých úseků deníkových záznamů, mezi nimiž existují nezanedbatelné časové úseky zpětně zmapované jen pomocí dochované korespondence či (především) retrospektivního vyprávění. Preininger se dal do kompilace svých pamětí poté, co byl po okupaci r. 1939 poslán do výslužby. Deziluze a bolest z vývoje událostí a postoje jak jeho vlasti, tak milované a idealizované Francie, se otiskly do mnoha „redakčních příspěvů“, jimiž byly paměti doplněny právě v letech 1939–41. Ladislav Preininger pracoval na svých pamětech až do svého zatčení gestapem. K vydání je pak v 90. letech přichystala jeho dcera Milena.

Karel Prášil

Karel Prášil se narodil 30. října 1895 v Rokycanech a svůj předválečný život prožil v obci Leština. Po studiích získává zaměstnání jako úředník v cihlárně. Odvod do rakousko-uherské armády ho zastihuje 1. března 1915. 18. března nastupuje ke čtyřtýdennímu výcviku ve Smiřicích nad Labem⁵⁹ – během tohoto výcviku se hlásí do kurzu pro zdravotníky, aby nemusel nosit zbraň. S touto průpravou odjíždí 31. května 1915 na nově otevřenou italskou frontu.⁶⁰ Transport je však během přesunu odkloněn a odeslán na Halič, kde se Prášil pevně rozhoduje nechat se co nejdříve zajmout.⁶¹ První boj zažívá Karel Prášil 19. června 1915,⁶² avšak zajat je až na podzim téhož roku.⁶³

Prášil končí v zajateckém táboře v Dárnici.⁶⁴ Podmínky v táboře jsou krušné, hygienické standardy v podstatě nulové a zásobování jídlem nedostatečné – to vše se pak dále zhoršuje s příchodem zimy.⁶⁶ Ta je v prostředí zajateckého tábora neobyčejně krutá

54 Preininger, L.: *Příšaha*, s. 226.

55 Tamtéž, s. 268–270.

56 Tamtéž, s. 275–293.

57 Tamtéž, s. 293–313.

58 Tamtéž, s. 314–324.

59 Krev legionáře. Detail legionáře. Karel Prášil. Dostupné na <http://legie100.com/krev-legionare/87620/>, citováno 26. 3. 2021.

60 Prášil, K.: *Upomínky*, s. 37.

61 Tamtéž, s. 39.

62 Tamtéž, s. 49.

63 Tamtéž, s. 81–82.

64 Tamtéž, s. 92–93.

65 Zajatecký tábor v obci za Kyjevem. Dnes součást předměstí.

66 Tamtéž, s. 112–113.

a dochází k masovému umírání vězňů – nemocem v zimě 1915/16 málem podlehne i sám Prášil.⁶⁷

V březnu 1916 navštívuje tábor poprvé Jaroslav Hašek, především s úkolem rozptýlit náladu zajatců.⁶⁸ V červnu pak přijíždí znovu – tentokrát však informuje zajatce o existenci České družiny a nabádá je k přihlášení. Prášil váhá, ale nakonec se k československým jednotkám hlásí.⁶⁹ O necelý měsíc později, 6. července, odjíždí k čs. vojsku.⁷⁰ Koncem června⁷¹ přijíždí Karel Prášil do Kyjeva, kde je zařazen k mužstvu⁷² – na konci srpna je odeslán na frontu.⁷³ Zde v různých sektorech slouží téměř rok, než se 22. června 1917 účastní slavné bitvy u Zborova.⁷⁴ V ní je raněn a následně odeslán k rekonvalescenci mimo frontu.⁷⁵ Jedná se o poslední Prášilovo zaznamenané nasazení ve frontové službě.

Po rekonvalescenci Prášil slouží v zázemí a intendantstvu na různých pozicích a v různých umístěních – povětšinou na Sibiři – až do srpna 1919, kdy je vydán rozkaz k celkové evakuaci legií.⁷⁶ Karel Prášil opouští dne 22. ledna 1920 Irkutsk.⁷⁷ Téhož dne přijíždí ke břehům jezera Bajkal – zde také končí dochovaná část jeho deníkových záznamů.⁷⁸ Z připojeného výpisu z rodinné kroniky rodu Prášilů však vyplývá, že v březnu 1920 dorazil Karel Prášil do Vladivostoku, odkud 20. června odplul na americké lodi *Thomas* v rámci 32. transportu čs. legií. Lod' plula po trase Singapur – Cejlon – Suez – Port Said – Terst, kde zakotvila 8. srpna 1920. Do Prahy Prášil přijel o šest dní později.⁷⁹

Prášilův deník se vyznačuje kontinuálními záznamy od začátku jeho vojenské pouti až do konce dochovaných zápisků ze začátku roku 1920. Významným je pro tuto studii především svým poměrně podrobným pokrytím života a fungování čs. legií na Rusi v období po skončení první světové války, kdy se legionáři z rozhodnutí dohodového velení museli aktivně zapojit do občanské války na straně bělogvardějců. Jednalo se o značný ideový odklon od původního záměru legií – totiž boje za samostatný stát Čechů a Slováků – a tento fakt se odrazil na morálce, smýšlení i celkovém rázu „ruských“ legií a jejich členů.

67 Prášil, K.: *Upomínky*, s. 118–126.

68 Tamtéž, s. 126, 138.

69 Tamtéž, s. 142–143.

70 Tamtéž, s. 147.

71 Karel Prášil v této části deníků přechází na juliánský kalendář, tedy o 14 dní nazad.

72 Prášil, K.: *Upomínky*, s. 153–155.

73 Tamtéž, s. 185.

74 Tamtéž, s. 254–261.

75 Tamtéž, s. 277.

76 Tamtéž, s. 389.

77 Tamtéž, s. 395.

78 Tamtéž, s. 397.

79 Tamtéž, s. 398.

Josef Dudek

Josef Dudek se narodil 11. prosince 1893 do selské rodiny v obci Petrov u Boskovic. Válka ho zastihuje jako frekventanta učitelského ústavu v Kroměříži po dokončení třetího ročníku.⁸⁰ Odveden je – napodruhé – 23. května 1915 a 21. června téhož roku rukuje.⁸¹ Po výcviku v Hall am Inn⁸² je vzhledem ke svému vzdělání vybrán do školy pro záložní důstojníky v Innsbrucku.⁸³ Těsně před Vánocemi 1915 je zařazen do maršky na ruskou frontu a počátkem ledna 1916 přijíždí na místo určení – do Vladimíru Volyňského.⁸⁴ V následujícím roce a půl je Dudek často přesouván mezi ruskou a italskou frontou. Několikrát je raněn, získává vyznamenání a postupuje v žebříčku hodností až do hodnosti poručíka, kterou získává v dubnu 1917.⁸⁵ Po celou tuto dobu má Dudek relativně pravidelný kontakt s domovem a v rámci možností tráví doma i dovolenky.

Dne 20. května 1917 je Dudek se zbytkem své jednotky zajat Italy. V zajetí začíná jinak fatalistický Dudek pochybovat o nevyhnutelnosti své služby rakousko-uherské monarchii⁸⁶ a také se zde poprvé dozvídá o požadavcích na rakousko-české vyrovnání a samostatný československý stát v říšské radě, o Masarykovi a čechoslovakismu.⁸⁷ V srpnu 1917 ho pak kontaktuje skupina českých důstojníků, kteří jej po počáteční nedůvěře zverbují pro věc československé samostatnosti.⁸⁸

Na přelomu února a března 1918 přijíždí Dudek do českého soustředovacího tábora v Sale Consilinė, kde je vyzván k podání přihlášky do čs. vojska – to po důkladné rozvaze 4. března činí. Dne 7. června přijíždí Dudek do frontového pásma.⁸⁹ Po dvouměsíčním výcviku je jeho jednotka 15. srpna odeslána přímo na frontu.⁹⁰ Dne 4. listopadu monarchie spolu s ostatními centrálními mocnostmi kapituluje a Dudek se chystá na návrat do vlasti, kam přijíždí těsně před Vánocemi 1918. I přes podání žádosti o propuštění ze služby je však 22. ledna odvelen na Slovensko. Situace na Slovensku je pro Dudka do značné míry deziluzí – jeho rota žije v podstatě ve stavu stálého obležení⁹¹ a o vojáky buď nikdo nejeví zájem, anebo jejich situaci ještě zhoršuje.⁹² Po tvrdých bojích proti Maďarům je Josef Du-

80 Krev legionáře. Detail legionáře. Josef Dudek. Dostupné na <http://legie100.com/krev-legionare/9016/>, citováno 26. 3. 2021.

81 Dudek, J.: *Učitel*, s. 18–21.

82 Dnes Hall in Tirol na předměstí Innsbrucku.

83 Dudek, J.: *Učitel*, s. 24–33.

84 Tamtéž, s. 46–51.

85 Tamtéž, s. 129–132.

86 Tamtéž, s. 147–151.

87 Tamtéž, s. 155–156.

88 Tamtéž, s. 166.

89 Tamtéž, s. 229.

90 Tamtéž, s. 246.

91 Tamtéž, s. 277–286.

92 Tamtéž, s. 290–294.

dek 5. září 1919 konečně propuštěn do civilu. Dne 21. října se žení se svou dlouholetou láskou a zároveň je jmenován kapitánem v záloze.⁹³

Deník Josefa Dudka se vyznačuje ze všech sledovaných pramenů asi nejsystematičtějšími a nejpreciznějšími zápisy. Od ostatních dvou se odlišují především tím, že Dudek strávil většinu svého válečného angažmá v rakousko-uherské armádě a v alespoň průběžném kontaktu s domovem. Dynamika jeho uvažování má tak potenciál být od ostatních dvou autorů, odříznutých od domova dlouhé roky, značně odlišná. Zásadním aspektem Dudkova úvahového rámce je jeho děvče, Františka Chmelová (zásadně zmiňovaná jako Fanda), kterou zanechává doma a k níž se upíná většina jeho vzpomínek i nadějí – dalo by se dokonce říci, že Fanda nejen ostatní aspekty domova zastihuje, ale svým způsobem se pro Dudka ideou domova stává. Abnormální hodnotu má pak Dudkovo pokračování v deníkových záznamech i po návratu do vlasti, zejména během jeho nasazení na Slovensku. Je to jev u legionářských deníků spíše minoritní a poskytuje vzácný vhled do situace v republice těsně po jejím vzniku a jejího vnímání těmi, kteří se o její vznik především zasloužili.

Obraz domova

Domov v paměti

Nostalgické vzpomínky na domov jako na idealizované, bezpečné místo a na zážitky z domova jako na „lepší časy“ se objevují ve všech zkoumaných pamětech. Je přitom dobré mít na paměti, že autoři deníků či pamětí považovali tyto myšlenky za natolik zásadní či emotivní, že je měli potřebu zaznamenat v rámci jinak poměrně věcných a každodenních událostí. Maurice Hawlbachs v této souvislosti hovoří o důležitosti stabilního prostředí (např. právě obydlí či místa přebývání) a pevného rámce, který vytváří v povědomí jednotlivců i komunity. Vazba na toto materiální prostředí se pak při dlouhodobém odloučení projevuje v určitém „spojení napříč prostorem“ právě pomocí vzpomínek a představ: „*Když byly rozptýleni myslitelé a řádové sestry z Port-Royal, společenství přetrvalo dál až do doby, kdy byly budovy opatství srovnány se zemí a zemřeli poslední z těch, kdo si na ně pamatovali.*“⁹⁴ Tato podoba domova jakožto tolik postrádaného stabilního (byť myšleného a vzpomínaného) bodu v životě i vzpomínek fungujících jako určitý „most domů“ do bezpečí a stability je vlastní všem zkoumaným textům. Obrazy domova sloužily všem třem pamětníkům jako útočiště před nepřízní osudu, avšak i jako bolestná připomínka jejich neutěšeného současného stavu.

První takovéto vzpomínky se zpravidla objevují téměř bezprostředně po začátku zápisů. Josef Dudek se ve svých zápiscích oddává vzpomínkám na domov záhy po svém prvním (neúspěšném) odvodu do rakousko-uherské armády na podzim 1914 během pobytu v brněnských královopolských kasárnách – typicky pro něj se však nejedná primárně

93 Dudek, J.: *Učitel*, s. 320–325.

94 Hawlbachs, Maurice: *Kolektivní paměť*. Praha 2009, s. 187–188.

o domov jako takový, ale především o Fandu.⁹⁵ Tento motiv se spolu s opakovaným slibem věčné a věrné lásky opakuje při jeho druhém odvodu na jaře 1915⁹⁶ i během následného výcviku v létě téhož roku.⁹⁷

Karel Prášil poprvé vzpomíná na rodinu a domov večer před svým odjezdem na frontu 31. května 1915, když je sužován strachem ze smrti a narušením svého dosavadního života právě „v rozpuku mládeže“.⁹⁸ Po příjezdu na haličskou frontu na Prášila silně působí chudoba a nuznost místního kraje především ve srovnání se vzpomínkami na domov, což jen posiluje jeho nechuť aktivně se války účastnit. Prášil nebyl zapřisáhlým pacifistou (např. z náboženských důvodů), ale myšlenka zabíjení jiných lidí – navíc též Slovanů – se mu již dříve zcela hnusila. Proto se stal během výcviku zdravotníkem – ti byli na základě ženevských a haagských úmluv chráněni jakožto „nebojový personál“, ale z podstaty tohoto statutu nemohou nosit zbraň a aktivně se zapojovat do bojových činností. Právě do období po příjezdu na Halič však můžeme vystopovat jeho pevné rozhodnutí nechat se při nejbližší příležitosti zajmout a zbytek války strávit v relativním bezpečí zajateckého tábora.⁹⁹ Dříve pozorovaný motiv „narušení života v rozpuku mládeže“ se opakuje i před Prášilovým prvním bojem o několik týdnů později, 9. června 1915 – ve dnech před útokem je doslova ochromen strachem o svůj život. Tváří v tvář nevyhnutelnému si Prášil uvědomuje vlastní smrtelnost a bezohlednost války a zároveň i bezmoc nad svým vlastním osudem.¹⁰⁰ Vzpomínám na domov a rodiče, kterým o sobě již nebude moci dávat vědět, se neubrání ani při svém zajetí v září téhož roku.¹⁰¹ Asi nejemotivněji zaznamenává Prášil svou nostalgii po domově a starém životě v zápisu z listopadu 1915, kdy živoří v zajateckém táboře v Dárnici. Podmínky v táboře jsou natolik špatné a zásobování jídlem natolik nedostatečné, že jsou zajatci doháněni k (často úspěšným) pokusům o krátkodobé útoky z tábora za účelem shánění potravy, oblečení a ostatních potřeb. Takovéto „organizované žebroty“ v okolních vesnicích se nejednou účastní i sám Prášil. Při těchto akcích se také poprvé setkává s obyvateli ruského zázemí – v tomto případě konkrétně s mladou dívkou.¹⁰² Svůj pocit vlastní nepatřičnosti a ubohosti popisuje následovně:

„S takovými slečnami jsem doma chodíval (...) a teď tu stojím jako žebrák, špinavý, neoholený, palce koukají z bot, uniforma špinavá, roztrhaná a plná uší. Jaká propast dělí svět, který kdysi býval také mým světem, od nynějšího mého života na dně té propasti. Jak hluboko jsem klesl, když budím soucit a útrpnost děvčat?“

95 Dudek, J.: *Učitel*, s. 15.

96 Tamtéž, s. 18–20.

97 Tamtéž, s. 24.

98 Prášil, K.: *Upomínky*, s. 37.

99 Tamtéž, s. 39.

100 Tamtéž, s. 49.

101 Tamtéž, s. 80–81.

102 Dudek, J.: *Učitel*, s. 112–113.

*Vzpomínal jsem na domov a na dobu před nástupem vojenské služby. Měl jsem pěkný bezplatný pokoj s otopem a osvětlením, slušný plat, dobře jsem se stravoval, pěkně jsem se oblékal a žil jsem šťastně a ve se. A teď?*¹⁰³

Ladislav Preininger na domov vzpomíná již před svým vstupem do francouzské armády, když živoří v Paříži. Záhy po svém příjezdu v říjnu 1913 totiž prochází těžkou deziluzí. Životní náklady, pracovní příležitosti a celkově život v Paříži se dosti liší od idealistických představ, které Preininger a jeho otec měli. Místní krajanská komunita mu dokáže pomoci jen v omezené míře a hledání práce vázne kvůli neznalosti jazyka. Navíc se projevuje i nevraživost a šikana „cizáka“ ze strany francouzských kolegů i nadřízených. Preiningerovi rychle docházejí prostředky, které si přivezl s sebou, i občasná podpora z domova, je závislý na finanční i materiální pomoci krajanů a upadá do dluhů. Zbytek podzimu, zima a jaro 1914 se pro něj nesou ve znamení úplné bezmoci a beznaděje. Dlouhodobě uvažuje o návratu, ale nedostává se mu finančních prostředků ani na cestovní výlohy, ani na vyrovnání dluhů.¹⁰⁴ Často marně čeká na zprávy či podporu z domova, a když už dorazí, jedná se většinou toliko o ujištění, aby především Paříž neopouštěl a nějak se probil a napomenutí, aby si nezoufal a nestýskal. S postupujícím časem a zhoršujícími se podmínkami se zápisky stávají lakoničtějšími. Dne 11. prosince kupříkladu píše:

*„Našel jsem dnes podkovu. Kéž by mi přinesla nové štěstí. Stesku po domově dost.“*¹⁰⁵

Z uvedených příkladů lze vysledovat, že nostalgické vzpomínky na domov byly všemi třemi pamětníky zpravidla používány jako vnitřní útočiště v těžkých životních chvílích, ať už šlo o akutní ohrožení života či dlouhodobý stres a obavy z budoucnosti. S průběhem války však počet takto nostalgických vzpomínek rapidně klesá. Lze říci, že přibližně po prvním půlroce frontového nasazení dochází u všech tří autorů téměř k vymizení podobných úvah. Dokonce i u Dudka, který má ještě dlouho poté s domovem pravidelný kontakt, zmínky o něm postupně utichají nebo se omezují jen na stručné záznamy o udělení a využití dovolenky. Zbylé případy se často omezují na mezní situace a opravdu krajní ohrožení. Takto například Josef Dudek, přibitý už několikátý den palbou k zemi po neúspěšném útoku na nepřátelskou kótu v italských horách, odříznutý od posil a vody, vzpomíná při pohledu na východ slunce na pouť v domovském Petrově, která se právě toho dne – 29. června 1915 – koná.¹⁰⁶ Vzpomínky se také objevují u příležitosti svátků či významných dní tradičně trávených doma s rodinou, především pak Vánoc a Nového roku. Preininger takto bilancuje a vzpomíná na domov již během svých prvních Vánoc v Paříži v zimě 1913/1914.¹⁰⁷ Podobně se vzpomínám na domov a Vánoce v míru neubrání

103 Prášil, K.: *Upomínky*, s. 112–113.

104 Preininger, L.: *Přísaaha*, s. 20–43.

105 Tamtéž, s. 37.

106 Dudek, J.: *Učitel*, s. 86.

107 Preininger, L.: *Přísaaha*, s. 39–40.

o rok později, kdy svátky tráví na frontě.¹⁰⁸ O další rok později, na základně cizinecké legie na okraji Sahary, si pak poznamenává:

„Zvláštní věc je, že čím více se Vánoce přibližují, tím více se vzpomíná na vzdálený domov.“¹⁰⁹

Dudek má sice možnost Vánoce 1915 i 1916 (či čas bezprostředně navazující) trávit doma na dovolence, i přesto se však neubrání v tomto čase vzpomínkám na dobu před válkou a na život v míru.¹¹⁰ V prosinci 1918, kdy se naopak chystá na poválečný návrat, na domov a své blízké pamatuje taktéž, a většinu měsíce až do svého odjezdu věnuje shánění všemožného nedostatkového a luxusního zboží, které by domů přivezl:

„Mýdlo, niti, prádlo, střevice, pomeranče, zásobu koňaku a grappy; pro sebe stříbrné hodinky Omega, pro Fandu zlatý prsten.“¹¹¹

Útlum nostalgického sentimentu po prvních měsících válečného nasazení je patrný ve všech třech pramenech. Vysvětlení tohoto jevu se nabízí hned několik. Na jedné straně je třeba uvažovat o určité narůstající „otrlosti“ mužů, kteří již několik měsíců zažívali realitu první světové války a události, které jim dříve přišly šokující či děsivé, případně vzbuzovaly strach svou neznámostí, se jim již staly rutinou. Na druhou stranu je pozorovatelné, že došlo alespoň do určité míry k náhradě tohoto podnětu jinými, které přibližuje následující oddíl.

Domov během války

Domov na cestě

U všech tří autorů lze po určité době pozorovat určitou záměrnou či bezděčnou „substituci“ domova a přirozených sociálních vazeb různými druhy provizoria. Dochází tak k vytvoření velmi silných vazeb mezi muži v rámci jednotky či menší skupiny, případně i k silnému citovému navázání na momentální místo pobytu či služby a snahu o jeho zvelebení.

Ladislav Preininger popisuje až idylicky atmosféru ve výcvikovém táboře v Bayonne, sounáležitost a nadšení povětšinou Sokolem utužených dobrovolníků a pochodová cvičení po slunné baskické krajině považuje spíše za příjemné vycházky po okolí. Na obyvatelstvo vzpomíná jako na vlídné a všeobecně vstřícné.¹¹² Sounáležitost si muži drželi i po přesunu na frontu do Champagne. V jednom ze svých zamyšlení Preininger uvádí, že:

108 Preininger, L.: *Přísaha*, s. 80–81.

109 Tamtéž, s. 169.

110 Dudek, J.: *Učitel*, s. 46, resp. s. 117–122.

111 Tamtéž, s. 271–275.

112 Preininger, L.: *Přísaha*, s. 59–73.

„Poměr v escouadách byl velice přátelský, ba přímo rodinný, žili jsme klidně a snášenlivě jako bratři snad proto, že jsme se cítili pracovat za dobrou věc a stejným cílem. Každý z nás byl šťasten a vesel a věru nezapomenu snad do smrti na těch několik dobrých přátelských, ba přímo bratrských tvorů, z nichž bohužel jest většina dnes mrtva.“¹¹³

Motiv bratrství ve zbrani i mimo ni je hlavním motivem a rysem *domova na cestě*, který se opakuje ve vzpomínkách a zápisech všech autorů. Karel Prášil si podobný „domov mezi druhy“ vybudoval po svém dobrovolném zajetí. „Prášilova desítka“ vznikla původně poměrně náhodně kvůli ruskému způsobu distribuce potravy. Každým deseti zajatcům byl totiž přidělen kotel, se kterým si chodili pro stravu. Jednalo se o jediný kus jídelního náčiní, který byl zajatcům poskytnut, takže se muži museli následně semknout kolem kotle a najíst se, jak uměli – většinou rukama. Skupina okolo Prášila se však poměrně záhy vyprofilovala ve svazek blízkých přátel, kteří kromě jídla sdíleli i úkryt či nocleh a všemožné další strasti zajateckého života. Zároveň se navzájem podporovali, pomáhali si a bránili se proti různým výpadům či snahám o krádeže ze strany ostatních zajatců. „Prášilova desítka“ udržovala mezi sebou poměrně vysoký etický kodex a dělala vše proto, aby se udržela pohromadě co nejdéle¹¹⁴ – to se jí dařilo i v zajateckém táboře v Dárnici. Zde spolu sdíleli strasti táborového života a jeho děsivé podmínky, ale i šťastné chvíle společného žertování či vzpomínek na domov v období Vánoc 1915.¹¹⁵ Podobně jako v případě Preiningerovy roty se ale i „Prášilova desítka“ v kole války časem nevyhnutelně rozpadá. Hned několik členů umírá za hrozných zim 1915/1916.¹¹⁶ Zbytek skupiny vstupuje v červnu 1916 do čs. jednotek v Rusku a společně se dostává až do kasáren v Kyjevě, kde je ubytován a zařazen k výcviku. Prášil si v té době zapisuje:

„Žiji mezi veselými druhy, všichni mluvíme stejným jazykem, všichni smýšlíme stejně jako dobří Češi, všichni máme stejný cíl, boj za svobodu našeho národa. Máme se rádi jako bratři, vzájemně si nezištně pomáháme, dohromady tvoříme velkou spořádanou rodinu.“¹¹⁷

V létě 1916 však dochází k rozdělení do rot a „Prášilova desítka“ se tak definitivně rozpadá. Podobnou sounáležitost s druhy zmiňuje i Josef Dudek po svém příjezdu do Innsbrucku. „*Tu budu aspoň na chvíli jako doma – v civilu a mezi svými,*“¹¹⁸ píše 4. září, když se mu povedlo sehnat si ubytování na privátu, který sdílí s dvěma dalšími českými kolegy. Vzhledem k jeho pravidelným návštěvám domova v následujících letech zřejmě nebyla potřeba podobné substituce natolik silná, neboť jde o zmínku v jeho deníku spíše ojedinělou. *Domov na cestě* nabýval však i podoby konkrétních míst. Preininger kromě svého

113 Preininger, L.: Přísaha, s. 90–91.

114 Prášil, K.: *Upomínky*, s. 92–93.

115 Tamtéž, s. 117.

116 Tamtéž, s. 118–126.

117 Tamtéž, s. 153.

118 Dudek, J.: *Učitel*, s. 86.

idylického popisu Bayonne připomíná i život na frontě. V souvislosti s umístěním roty na frontě v Champagne se chlubí:

„U kanálu (Canale d'Aisne) udělala naše Košťálnická escuadra pravé divy a zahrady. Záhony s vyloženým českým lvem a francouzským kohoutem, ozdobné zahrádky aj. chodili k nám obdivovat důstojníci z celé brigády.“¹¹⁹

Preiningerův případ je poměrně unikátní i tím, že již před vypuknutím války žil ve Francii a svým způsobem k ní přilnul. Pevninská Francie se mu po jeho angažmá v rotě Nazdar stala svého druhu symbolem možnosti bojovat za samostatnost svého národa. Když se na konci roku 1917 dostává ze soluňské fronty do Francie k formujícím se čs. legiím, znamená si:

„Potom už byly milé a pomalované domky Mantovy a Nicy, to byl ostatně již domov, moje sladká Francie.“¹²⁰

Do Francie se vrací i po válce nejprve jako frekventant vojenské akademie v St. Cyru a později ještě několikrát. I roku 1927, kdy je dekorován rytířským řádem Čestné legie, píše:

„Jsem vděčen své druhé vlasti, krásné Francii, za tolik cti, kterou mne zahrnula.“¹²¹

Karel Prášil se po svém vstupu do legií poměrně snadno usazuje téměř na každém místě, do kterého přijíždí. V Kyjevě si užívá života v kasárnách, učí se jazyku a snaží se poznat ruskou kulturu. Během téměř devítiměsíčního pobytu na frontě v Bělorusku si pak s přáteli útulně zařizuje i provizorní zemljanku a hospodaří v ní.¹²² V rámci sibiřské anabáze se v létě 1918 nachází ve Zlatoustu – i zde má své místo a dokonce i známost, od které si do vlasti přivezl vlastnoručně ušitý hedvábný polštářek.¹²³ Obdobným způsobem se zabydlel i v Čeljabinsku¹²⁴ a v Irkutsku. Po ohlášení konečné evakuace a za příprav k odjezdu dokonce uvažuje o sňatku s místní dívkou a společné cestě do nové vlasti.¹²⁵ Josef Dudek z této rovnice opět z větší části vypadává, neboť jeho pravidelný kontakt s domovem během značné části války zjevně nezavdával potřebu pro podobné snahy.

Zajímavým fenoménem a manifestací *domova na cestě*, který se objevuje ve všech zkoumaných pramenech, je motiv zpěvu a národních písní. Objevuje se většinou v situacích

119 Preininger, L.: *Přísaha*, s. 94.

120 Tamtéž, s. 226.

121 Tamtéž, s. 330–331.

122 Prášil, K.: *Upomínky*, s. 193–221.

123 Tamtéž, s. 350.

124 Tamtéž, s. 370–379.

125 Tamtéž, s. 382–395.

významného citového pohnutí či bezprostředně po nich, kde slouží k upevnění morálky mužstva a projevení sounáležitosti, případně naopak jakožto prostředek smíření a citového uvolnění. Josef Dudek takto popisuje situaci po stažení své jednotky z prvního nasazení na italské frontě u Soči na konci června 1916. Chmurnou náladu vyčerpaného a demoralizovaného mužstva přichází rozptýlit plukovní kapela – ta hraje mnoho písní, mezi nimi i mnohé české, např. *Andulku šafářovu*. Dudek se v této situaci nemůže ubránit vzpomínkám na domov a poznamenává si:

„I do zpěvu se dává celé to množství posluchačů, kteří zapomínají místa i času – tak nás ta píseň zanesla k nám domů.“¹²⁶

Všeobecný zpěv jakožto prostředek rozptýlení a určitého druhu kolektivního vzpomínání pak popisuje i o rok později, v dubnu 1917, kdy jeho pluk přijíždí na italskou frontu (paradoxně záhy před Dudkovým zajetím Italy) pobavit účinkující Národního divadla. Ti hrají mimo jiné i *Kde domov můj*, což opět vybudí českou část mužstva ke spontánnímu zpěvu.¹²⁷ Jako neobyčejně silný zážitek pak popisuje polní mši ze 17. června 1918, kdy již byl členem legií. Mše je vzhledem k okolnostem silně legionářsky a vlastenecky laděná a „místo písní kostelních zní *Bývali Čechové, Nad Tatrou sa blýska, Hospodine pomiluj ny, Svätý Václave, Ktož ste boží bojovníci, Kde domov můj*“.¹²⁸

Ladislav Preininger podobně vzpomíná, jak se při svém umístění v alžírském Sidi Bel Abbès v létě roku 1915 nečekaně setkal s dalšími Čechy ve francouzských službách. Šťastné setkání se neobešlo bez oslavy, při níž nemohla chybět opět píseň *Kde domov můj*.¹²⁹ Karel Prášil pak písním zpívaným legionáři věnuje celou dvojstranu. Prominentnímu postavení se zjevně těšily sokolské písně, které byly mezi legionáři velmi rozšířené stejně jako sokolské sestavy. Ve zmínkách dalších „legionářských klasik“ se pak dosti shoduje s Dudkem (viz výše), neopomíná však ani písně lidové a folklórní, především pak moravské a slovácké.¹³⁰

Domov na cestě se objevuje ve všech třech studovaných pramenech, na rozdíl od nostalgických vzpomínek se však liší intenzita jeho výskytu v jednotlivých denících – jednoznačně nejméně je tento motiv patrný u Josefa Dudka. Důvod tohoto rozdílu je nasnadě – *domov na cestě* slouží jako určitá, byť dočasná, substitute „opravdového“ domova při jeho absenci či reálné nedosažitelnosti, což u Dudka, který měl po většinu svého válečného angažmá k domovu (alespoň teoreticky) přístup, zkrátka nebylo tolik třeba. V konkrétních manifestacích pak může *domov na cestě* nabývat podoby místa momentálního pobytu, které je zvelebováno a zabydlováno tak, aby domov připomínalo – častěji se však jedná o spíše abstraktní koncept sounáležitosti a soužití v rámci skupiny spojené stejnými osudy a potřebou přežít. Všechny tyto *domovy na cestě* jsou sice z podstaty válečné reality

126 Dudek, J.: *Učitel*, s. 81.

127 Tamtéž, s. 134.

128 Tamtéž, s. 232.

129 Preininger, L.: *Příběh*, s. 127.

130 Prášil, K.: *Upomínky*, s. 171–172.

dříve či později odkázány k zániku a rozpadu – to ovšem neznamená, že během své existence nesehrávají v životě legionářů zásadní roli.

Domov vzpomínaný versus domov představovaný

Kromě minulosti se legionáři přirozeně v souvislosti s domovem obraceli i do budoucnosti. Vyhlíželi návrat domů a přemítali nad tím, jaký život tam na ně čeká. Tyto představy, ať spíše abstraktního či zcela konkrétního rázu, však prochází poměrně zásadní proměnou související se vstupem do československého zahraničního vojska. Před vstupem do legií všichni pamětníci ve svých vizích budoucnosti pracují primárně s návratem na stará místa a do starého života. Po vstupu do legií se ale mentalita mění a přednost dostávají ideje a představy o nové, svobodné vlasti. Pro tuto (často prudkou) změnu celkového uvažování i spisovatelského narativu v rámci pramene používá práce autorem vytvořený termín „legionářský posun“.

Chronologicky nejdříve zažívá tento výrazný posun Ladislav Preininger. Po svém žití v Paříži se v létě 1914 připojuje ke všeobecné vlně vlasteneckého sentimentu v krajanské komunitě a hlásí se dobrovolně k boji proti utiskovateli – rakousko-uherské monarchii. Podrobně popisuje, jak sokolové pořádají již několik dní před vyhlášením mobilizace manifestace na Place de la Concorde, které následně přerůstají ve výtržnosti před budovou rakousko-uherského velvyslanectví.¹³¹ S nadšením pak líčí i okolnosti samotného odvodu cizinců 20. srpna 1914, kam dobrovolníci z české krajanské obce napochodují při této příležitosti „*pod praporem pařížského Sokola v čele, za zpěvu národních písní*“¹³² přímo do odvodní kanceláře. V souvislosti s odjezdem k výcviku v Bayonne retrospektivně poznamenává:

*„Při této příležitosti jsem snad poprvé pocítil skutečný význam naší národní hymny, a přímo živelně pochopil obsaženou v ní touhu po osvobození utlačované, krásné naší vlasti. Hloubka citu v je v ní nesmírná a nadnášející ku pochopení povinnosti každého jednotlivce vzhledem ke své domovině, vyjadřuje bezměrnou touhu po ní a naprostou jistotu zároveň, že právě Země česká je a může být pravým věčným domovem srostlým s naší skutečnou podstatou.“*¹³³

Tento vizionářský narativ se jej pak drží po zbytek války a myšlenky na osvobození vlasti ho neopouštějí ani během nasazení v Africe. Na svátek sv. Václava, 28. září 1916, svěřuje deníku své touhy:

131 Preininger, L.: *Přísaha*, s. 48–49.

132 Tamtéž, s. 56–59.

133 Tamtéž, s. 59.

„Bože, až jednou naše vlajka vítězně se zatřepetá nad svobodným naším národem a osvobozenou vlastí! Bojím se, že ji neuvidím – pro slzy radosti i lásky. Ale budu při tom a moje srdce si to vychutná jako nejvyšší štěstí života!“¹³⁴

Později toho roku, když se objevují první spekulace o příjezdu legionářů z Ruska do Francie, píše:

„Jakmile se dotknou půdy Francie, zazní znamení k nástupu a Češi z francouzské armády se přiřadí pod svůj vlastní dvojbarevný prapor. Pověst o blanických rytířích se tak uskuteční. Horoucně po tom toužím, neboť mám již dosti služby cizímu.“¹³⁵

Konečně na jaře 1918, kdy jsou legie ve Francii zformovány a čekají na své nasazení, si v pohnutí z právě proběhlé vojenské přehlídky znamená:

„Kdyby u nás doma viděli ty řady hochů krásných jako jedle a odhodlaných pohledů, myslím, že by radostí zaslzeli.“¹³⁶

Již markantnější je význam a váha „legionářského posunu“ v případě Karla Prášila. Do osudného června 1916 se jeho myšlenky stáčely (i vlivem okolností a životních podmínek) především k obavám o rodinu a vlastní přežití. Po návštěvě Jaroslava Haška 16. června a jeho naléhání na vstup do československých jednotek v Rusku je sžírán pochybnostmi a váhá, jestli relativní bezpečí tábora – taktéž svého druhu domova a stabilního, jistého bodu v životě – vyměnit za návrat do boje. Až po probdělé noci se rozhoduje přihlášku podat.¹³⁷ Ještě o téměř měsíc později, při odjezdu k vojsku, se ale sám sebe ptá:

„Vstoupil jsem na novou cestu, co mne na ní čeká? Dovede mne skutečně úspěšně domů, jak pevně věřím?“¹³⁸

Záhy po nastoupení k výcviku v Kyjevě se však jeho pochyby rozptylují – kromě nadšení ze svobodného života se stejně smýšlejícími kolegy se utvrzuje i v ideálech samostatného Československa. Po srpnové návštěvě poslance Josefa Düricha si například zapisuje kromě jiného:

„Dobrovolníci jsou ducha pokrokového a revolučního, pevně stojí za Masarykem.“¹³⁹

134 Preininger, L.: *Přísaha*, s. 127, s. 155.

135 Tamtéž, s. 159.

136 Tamtéž, s. 241.

137 Prášil, K.: *Upomínky*, s. 142–143.

138 Tamtéž, s. 149.

139 Tamtéž, s. 168.

O týden později, u příležitosti rumunského vyhlášení války Rakousku-Uhersku se rovnou pouští do úvah o budoucím dělení monarchie. Ptá se:

„Když už dojde k tomu velkému dělení naší „širší vlasti“, proč by se nemohly oddělit od Rakouska České země a od Uher odtrhnout území obývaná Slováci?“¹⁴⁰

I při odjezdu na frontu na konci srpna 1916 optimisticky poznamenává:

„Jedu k západu, tedy směrem k vlasti a jsem pevně přesvědčen, že dojedu vítězně do svobodné vlasti.“¹⁴¹

Rozdíl mezi tímto odjezdem na frontu a Prášilovým prvním – tím na jaře 1915 – je markantní. Od té doby stabilně sleduje zprávy z domova a snaží se odhadnout další vývoj. Třebaže se od svého vstupu do legií drží pohledu vpřed a do budoucnosti, nejsou jeho vyhlídky optimistické vždy. Když v lednu 1920 odjíždí z Irkutsku k finální evakuaci, rozvažuje sňatek s místní dívkou. Zároveň však přiznává:

„Já však neznám poměry u nás, jistě se mnoho změnilo, jaké budou po tolika letech mé začátky? Většina z nás nebude asi začínat lehce, z ničeho. Nebyla by to lehkomyšlnost, přivést do nejistoty dívku jiné národnosti, neznalé poměrů u nás a zvyklé na poměrně vysokou životní úroveň?“¹⁴²

Zajímavé je sledovat tento „legionářský posun“ především u Josefa Dudka. Jelikož tráví většinu války na rozdíl od dvou ostatních autorů v rakousko-uherské armádě, jsou jeho úvahy o budoucnosti většinu času omezeny „od dovolenky k dovolence“ a všeobecně se nesou ve znamení naděje na co nejbližší konec války, možnost navázat na předchozí život a návrat k milované Fandě. To se mění s Dudkovým zajištěním na italské frontě na jaře 1917. Šokován důstojným zacházením, kterého se jemu a jeho mužům v italském zajetí dostalo (včetně možnosti odeslat přes Červený kříž zprávu domů) si zapisuje:

„Teprve po odeslání zprávy si náležitě uvědomuji, že jsem vyvázl z pravého pekla i z ovzduší, jež mi bylo vždy cizí a zjevně nebo tajně vždy nepřátelské. Už nebudu nucen bojovat za Rakousko, kde jsme byli my Čechové v císařském kabátě považováni za živél nespolehlivý, ba zbabělý nebo zrádný. A kde pro tyto vlastnosti všeobecně přisuzované nebo podezříváné nezažil český člověk nic než příkoří a pronásledování, v nejlepším případě přehlížení a úsměšky pro svou národnost.“¹⁴³

Následné zprávy pracně vyluštěné z italského tisku jej zpravují o Masarykovi a ideji čechoslovakismu, bitvě u Zborova a dalších úspěších československé věci. Konečně v srpnu se k němu dostává *Provolání k československým zajatcům* od Edvarda Beneše. Je to právě tato brožura, která Dudka přesvědčuje k aktivnímu vystoupení v zájmu samostatného

140 Prášil, K.: *Upomínky*, s. 178.

141 Tamtéž, s. 183–184.

142 Tamtéž, s. 395.

143 Dudek, J.: *Učitel*, s. 151–152.

Československa. V souvislosti s touto změnou si zapisuje na své poměry až kacířské myšlenky:

„Tanou mi na myslí studia, válka, plány do budoucnosti, Fanda, ale přítomnost to vše zatlačuje do pozadí. Můj život v novém oddělení je teď zcela odlišný od dosavadního života v zajetí. Jsem tu skutečně mezi svými. Ač jsou mezi námi zastoupeny čtyři národnosti, pojí nás společná myšlenka, osamostatnění Čechoslováků, Poláků, Rusínů a Rumunů z nadvlády habsburské. Nemůžeme sice pro toto osamostatnění ničeho podniknout, ale jsme odhodláni i se zbraní v ruce vstoupiti do řad bojovníků protirakouských, jakmile okolnosti to dovolí.“¹⁴⁴

Konečně v březnu 1918 se otevírá možnost přihlášky do čs. legií v Itálii. Dudek ještě naposledy váhá, přemítá nad rizikem a ohrožením své budoucnosti, řeší vnitřní konflikt mezi pocítovanou vlasteneckou povinností a pudem sebezáchovy. Pochyby však překonává a 4. března podává přihlášku i s přáteli.¹⁴⁵ O pár dní později, při přípravách na odjezd ke vznikajícímu vojsku, již shlíží spatra na kolegy, kteří do legií nevstupují, neboť „*se bojí, že budou posláni na jatky*“,¹⁴⁶ případně cítí, že „*musí zůstat, aby zůstali národu zachováni*“.¹⁴⁷ Zároveň si 9. března zapisuje:

„Dnes má Fanda svátek; Je to zvláštní, od několika dní vzpomínky na Fandu i na domov nebolí, ale těší. Rád zase vzpomínám.“¹⁴⁸

V průběhu roku pak roste Dudkovo nadšení a jinak typický fatalismus je vystřídán až překvapivě silným vlasteneckým cítěním. Specifická je neobyčejně silná vazba, kterou si Dudek vytváří na osobu T. G. Masaryka, který pro něj ideu Československa a nového státu zřejmě do určité míry ztělesňuje. Když je v prosinci 1918 ohlášen jeho příjezd k italským legiím, nacházejícím se v té době v Padově, zaznamenává Dudek všeobecné nadšení všech legionářů:

„Masaryk přijede za námi! Konečně, konečně ho uvidíme také, svého vůdce, svého tatíčka. Nebyl dosud mezi námi, jen jeho duch, jeho hostitelé by si však přáli vědět o něm více. S pýchou a hrdostí vyprávíme o jeho životě, práci, o jeho bílé hlavě. Jiní lidé v jeho věku tráví již svůj odpočinek, on podnikl své největší dílo.“¹⁴⁹

Euforie spojená se samotným Masarykovým příjezdem je pak pro Dudka ještě silnějším citovým vjemem:

144 Dudek, J.: *Učitel*, s. 166–168.

145 Tamtéž, s. 194–196.

146 Tamtéž, s. 198.

147 Tamtéž, s. 198.

148 Tamtéž, s. 199.

149 Tamtéž, s. 273.

„Nevím, co jsem si v tu chvíli myslil. Jen jakási radost plní nitro a srdce prudčeji bije. Nevím, jakými slovy k nám po hymnách promluvil, když svižně vykročil, aby pozdravil své hochy. Zdálo se mi, že na nás hledí radostně, jakoby chtěl říci: „Dobře jste to, hoši, udělali.“ Stále jen vidím jeho vzpřímenou postavu, úsměv na milé tváři a sněhobílou hlavu a slyším zvuk jeho slov. Ano, tak jsme si ho představovali.“¹⁵⁰

Dichotomii domova vzpomínaného a domova představovaného je zajímavé sledovat především proto, že pracují s tímž tematickým rámcem. Zásadně se však liší způsob, kterým k němu přistupují – objevuje se zde posun od myšlenek na návrat na stará místa k představám nového života v nové vlasti. Změna tohoto přístupu souvisí ve zkoumaných pramenech zjevně se vstupem pamětníka do československých legií a přijetím idejí čechoslovakismu, svobodného československého státu a tím i představy „tvoření nového“ namísto „návratu ke starému“. Tato změna přichází v každém z deníků jindy, v závislosti na tom, kdy dotyčný do legií vstupuje. U Preiningera se tak děje extrémně brzy – v podstatě ihned na začátku války i deníkových záznamů. V případě Dudka se tento posun naopak ze zřejmých důvodů objevuje extrémně pozdě – až na jaře 1918, méně než tři čtvrtě roku před koncem války. Tento „legionářský posun“ je jedním z nejlépe pozorovatelných motivů v rámci zpracovávaných deníků.

Domov po válce

Návrat idejemi a nadšením nabitých legionářů do vlasti vyznívá v denících vždy více či méně rozpačitě. Představy, často nereálné, o ideálním státu a společnosti očištěné od nešvarů starého mocnářství se záhy po vystoupení z vlaků srážejí s realitou politickou i životní.

Ladislav Preininger se z Francie vrací 3. ledna 1919. Dojemně popisuje příjezd na Wilsonovo nádraží, přijetí nadšeným davem i opětovné setkání s rodiči po více než pěti letech.¹⁵¹ V zápisech z následujících dní však zmiňuje trpkou pachut' návratu pro mnohé z jeho kolegů. Někteří zjišťují, že jejich ženy v jejich nepřítomnosti prodaly jejich oblečení či rovnou veškerý majetek, pro který neměly užití. V mnoha rodinách našli muži po návratu více dětí, než v nich zanechali. „V každé z rot je nejméně půl tuctu rozvodů,¹⁵²“ píše. Preiningera osobně se však takovéto ani jiné nepřijemnosti netýkají. Je sice nasazen na Těšínsku¹⁵³ a na Slovensku,¹⁵⁴ ale vzhledem ke své důstojnické hodnosti se jej již netýkají přímé boje a obě záležitosti popisuje s až salónním nadhledem. Obecně vzato si spíše užívá všeobecné úcty ke svému legionářskému stavu a společenských příjemností z něj vyplývajících. V závěru roku je pak přijat ke studiu v St. Cyru a záhy odjíždí.¹⁵⁵ Obecně

150 Dudek, J.: *Učitel*, s. 275.

151 Preininger, L.: *Přísaha*, s. 270.

152 Tamtéž, s. 274.

153 Tamtéž, s. 275–287.

154 Tamtéž, s. 293–307.

155 Tamtéž, s. 314.

nelze mluvit u Preiningera o jakékoliv nespokojenosti s vlastí, do níž se vrátil, přes míru očekávaných „dětských nemocí republiky“.

Zcela opačná je situace u Josefa Dudka. Již 24. listopadu 1918 se dozvídá o problémech v německém pohraničí a na Slovensku. Rezolutně však prohlašuje:

*„Po měsíce, mnozí již po léta bojovali za svobodu. A nyní, když samostatnost máme, budeme ji hájiti proti komukoliv. Ať to jsou Rakušáci domácí, ať jsou to pohraniční Němci, jimž nedovolíme odtrhnout sebemenší část historických území, ať jsou to Maďaři, kteří jsou dosud pány na Slovensku.“*¹⁵⁶

Příslib brzkého návratu domů tak místo života v míru kalí vyhlídka na další boje.¹⁵⁷ Domů přijíždí Dudek na Štědrý den 1918 a zůstává až do 19. ledna. V tomto čase se konečně konají zasnuby s Fandou a Dudek plánuje svůj další život, ve kterém chce navázat na svoji předchozí učitelskou průpravu. Žádá si proto o propuštění z vojenské služby v naději, že bude co nejdříve uvolněn do civilu.¹⁵⁸ Úřady se ale neozývají a místo toho je 22. ledna 1919 odvelen na Slovensko, kde se mu oproti prvotnímu optimismu z nové republiky nabízí obraz naprostého rozkladu a zmaru, navíc bez příslibu zlepšení či jen podpory. Dostavuje se deziluze a obava o vlastní život, pečlivě chráněný po celou válku.¹⁵⁹ Trvalou krizi a nedostatek zájmu o situaci vojáků na Slovensku ještě posilují šířící se zvěsti a fámy. Koncem ledna píše dopálený Dudek:

*„V této situaci přicházejí ještě pověsti, že prý potáhneme naproti bratřím, kteří prý se mají probítí Ruskem na západ. To by tak ještě scházelo! Sotva se tu držíme a teď ještě toto! Mohli bychom pozbyt všechno. Snad to naši páni tam vzadu také vidí.“*¹⁶⁰

Ani v následujících měsících se situace nelepší. V půlce února si Dudek zoufá:

*„Vyřídí-li mi žádost o propuštění z vojny? Dle toho, jak to vypadá teď na Slovensku, nemám mnoho naděje.“*¹⁶¹

O měsíc později, když jsou povoleny první dovolené, přiváží navrátilci další špatné zvěsti. Dne 12. dubna Dudek píše:

156 Dudek, J.: *Učitel*, s. 271.

157 Tamtéž, s. 271.

158 Tamtéž, s. 281.

159 Tamtéž, s. 282–283.

160 Tamtéž, s. 286.

161 Tamtéž, s. 290.

„Vojáci, kteří jsou propuštěni na několikadenní dovolené, vracejí se rozmrzení a přinášejí málo povzbuzující zprávy. U nás doma se veselí, tančí, vlastenci a my tu bídně živoříme, nikdo se o nás nestará, nikdo o nás neví.“¹⁶²

Během jara se poměry dále horší a v reakci na bolševickou ofenzívu dochází ke generálnímu ústupu. „Jen vztek již mám na tu vojnu. Kdy tomu bude konec? A dočkám se ho?“¹⁶³ láteří Dudek na konci května při stahování z Komárna. Zvrat přichází až po převzetí velení francouzskou vojenskou misí v čele s generálem Pellé. Na začátku června píše Dudek po úvodních úspěších:

„Dostavuje se nová důvěra. Již jsme si připadali jako zaprodané stádo. Honěné, nikým nevedené, zapomenuté. S vědomím nového velení zlepšil se i duševní stav našich hochů. Pesimismus ustupuje dobré náladě.“¹⁶⁴

Optimismus však netrvá dlouho. Na dovolence v srpnu si Dudek předběžně zařizuje místo učitele na dvojtrídce. Zpětně vzpomíná:

„To jsem ještě nevěděl, že učitelé jsou nejmizerněji placení veřejní zaměstnanci. Teprve v roce 1921 byli učitelé zvláštním zákonem postaveni na roveň státním zaměstnancům.“¹⁶⁵

V tomto nám bohužel neposlouží deníkové záznamy Karla Prášila, jejichž dochovaný rozsah již tuto část jeho života nepokrývá. Lze však říct, že chápání *domova po válce* se primárně odvíjí od individuálních poválečných osudů pamětníků, které nebyly vždy v jejich rukou. Značnou idealizaci vznikající republiky lze pozorovat ve všech zkoumaných denících, stejně jako nevyhnutelné bilancování při konfrontaci s realitou tam, kde deníkové záznamy toto období pokrývají. U hodnocení a celkových pocitů z nové vlasti pak – v kontrastu s kolektivními a globalistickými ideály nové vlasti – hrají hlavní roli osobní zájmy jednotlivců a jejich individuální dojmy. Ladislav Preininger vychází z celé své válečné anabáze velice dobře a i poválečná situace mu hraje do karet – republiku a život v ní tedy hodnotí převážně pozitivně. Oproti tomu Josef Dudek je po návratu proti své vůli a představě vystaven nebezpečí dalších dlouhých bojů na Slovensku, které jej nejen ohrožují na životě, ale navíc mu brání v seberealizaci a vyplnění tužeb, které choval po celou dobu války – jeho pocity z nového státu a zřízení jsou tak pochopitelně spíše hořké.

162 Dudek, J.: *Učitel*, s. 294.

163 Tamtéž, s. 302.

164 Tamtéž, s. 305.

165 Tamtéž, s. 320.

Závěr

Článek metodou sondy analyzoval a srovnal paměti a deníky tří různých autorů, kteří prošli službou na třech hlavních frontách první světové války, kde došlo k vytvoření samostatných československých jednotek, s cílem ověřit funkčnost nahlížení na tyto prameny z hlediska kolektivních idejí a sdílených myšlenkových konstrukcí a zároveň tento přístup prakticky využít ke zmapování obrazu domova v těchto pramenech, jeho vývoje v průběhu války a fenoménů, které mohly tento obraz i jeho vývoj ovlivnit. Práce prokázala, že se vytipované motivy a úvahové rámce s různou intenzitou a v závislosti na konkrétních podmínkách objevily ve všech zkoumaných pramenech – autorem přijatý metodický přístup se tedy na zkoumaném vzorku ukázal jako funkční a použitelný pro další podobný výzkum. Dále pak přinesla popis a analýzu daných fenoménů a rozbor jejich příčin.

V první řadě se v dokumentech setkáváme s nostalgickým obrazem *domova v paměti*, který slouží především jako útěcha a útočiště v krizích a chvílích bolesti a nepohodlí. Po úvodních měsících válečného angažmá se však tento obraz objevuje v denících méně a méně a zůstává vyhrazen pro velmi specifické situace. Tento postupný úbytek lze přičítat jednak postupnému uvyknutí na realitu války, jednak změně v přístupu autorů a přechodu k jinému způsobu uvažování o domově.

V průběhu války se autoři uchylují k více „průběžnému“ pojetí domova. V rovině každodenního života je to především substituce domova a přirozených sociálních vazeb budováním určitého druhu *domova na cestě*, ať už v podobě fyzického místa pobytu, nebo abstraktnějšího „místa v životě“ v rámci skupiny svázané společnými zážitky a osudy. Tento domov je však z podstaty pouze dočasný a v průběhu času nevyhnutelně zaniká. Kamarádi umírají nebo jsou odveleni, pozice na frontě či v zázemí jsou opouštěny či zničeny a nezbyvá, než jít dál a začít znovu. Navíc lze pozorovat o to aktivnější snahu budování takového „dočasného domova“, o kolik se jeví být méně reálný návrat do toho původního. V abstraktnější rovině se pak uvažování o domově přesouvá z roviny vzpomínek do roviny vizí. Všichni autoři studovaných dokumentů si časem vytvoří určitou představu či obraz života po válce. Tato vize budoucnosti však doznává zásadní změny při vstupu dotyčného do zahraničního vojska a jeho přijetí ideje samostatného československého státu. Před vstupem do legií je pro většinu takových představ charakteristická naděje na návrat k předchozímu životu a starým pořádkům. Po vstupu do legií dochází k přechodu k vizím změn, zlepšení a nového života v novém státu a svobodné vlasti. Pro tento přechod od obrazu *domova vzpomínaného* k *domovu představovanému* používá článek označení „legionářský posun“.

Konečně po návratu do vlasti vzniká obraz *domova po válce*. Ten vychází primárně ze srážky idealizované, často nereálné představy o nové republice prosté všech vad staré a zpuchřelé monarchie s realitou. Obraz nového domova vycházející z této srážky je pak do značné míry individuální, a přestože je patrný ve všech dochovaných pramenech, samotný jeho obsah je velmi rozličný a závisí na individuálních očekáváních a osudech svých autorů.

V obecnější rovině lze pak na základě srovnání konstatovat, že shodné myšlenkové rámce lze pozorovat v rámci všech zkoumaných pramenů, bez ohledu na frontu, na níž byli autoři nasazeni a (do určité míry) dokonce i na stranu, na níž se bojů účastnili. Je tedy evidentní, že vojáci se na všech frontách dostávali v principu do podobných situací,

na které reagovali v principu shodným způsobem. Rozdíly v přístupech či myšlenkových rámcích jsou pak dány buď osobním charakterem, nebo momentálním vývojem situace, spíše než principiální odlišností podmínek a poměrů.

V kontextu deníků a pamětí československých legionářů je třeba mluvit hned o několika různých idejích či obrazech domova – ať už šťastného nebo jiného. Ty se v průběhu válečných zkušeností vyvíjely, překrývaly a následně nahrazovaly – nejsou přitom jen odrazem myšlenek a úvah svých autorů, ale především dějinného zápasu, kterého se tito muži stali součástí a v němž se lvím podílem zasloužili o vznik prvního samostatného státu Čechů a Slováků v moderních dějinách. Jakožto prvovýzkum v této oblasti je však práce pouhou sondou – pro vyvozování širších závěrů o mentalitě a uvažování legionářů jako takových by bylo třeba srovnání provést na širší pramenné základně, zahrnující větší počet deníků ze stejné fronty pro vyloučení anekdotických úkazů a případně i deníky Čechů a Slováků z rakousko-uherské armády pro potřebný kontrast. Přínosným by bylo taktéž sledování obecnějších, méně specificky vymezených motivů v denících, které by mohly přinést plastičtější a ucelenější představu o myšlenkovém světě čs. legionářů. Všechny tyto cesty, jimž tato práce budiž skromným úvodem, zůstávají otevřeny dalšímu výzkumu.

Idea of Home in Memoirs of Members of The Czechoslovak Legion

The article analyzes and compares memoirs of three members of the Czechoslovak Legion from different frontlines of the First World War using the sampling method, concentrating on the idea of home in the writings. It successfully illustrates the existence of shared motives and thought-frames in all of the analysed memoirs, regardless of the front the author was serving at, hinting at the existence of universal experience and mentality of all the members of the Legion. The idea of home is explored within several defined frameworks defined by characteristic thoughts and motives, as well as by the succession of their appearing. Those were *memories of home*, *home during the war* (with sub-frameworks *home on the road* and *home remembered vs. home imagined*) and *home after the war*. Each of those frameworks manifested in the respective memoirs with their unique details – however, a shared pattern of their temporary and situational emergence is evident. The article also notes a specific phenomenon shared in all of the memoirs, dubbed “the legions shift”. It is characterized by a sharp turn in political, ideological and personal frame of thought in the entries following the authors’ enlistment in the Czechoslovak Legion. This transformation of mentality and framing of one’s own life and future is attributed primarily to the sudden changes in the authors’ overall situation following the enlistment, but also to their voluntary acceptance of the new set of shared ideals. This phenomenon, together with other results of the analysis, hints upon a profound influence of the voluntary enlistment into the Legion, as well as on a considerable amount of shared consciousness and mentality of its members. Future large-scale analysis can confirm and possibly elaborate upon these findings.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrázovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.